

10. Мұратова А.К. Логикалық ойлау арқылы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру. — Астана: Елорда, 2023. — 165 б.
11. Жұмаханова С. Логикалық ойлауды дамыту жолдары. – Алматы: Рауан, 2019.
12. Қараев Ж.А. Инновациялық технологиялар арқылы оқушылардың ойлау қабілетін дамыту. – Алматы: Ғылым, 2021.
13. Мұқанова К. Бастауыш мектеп оқушыларының танымдық қызығушылығын арттыру. – Астана: Фолиант, 2020.
14. Тұрғынбаева Б.Ә. Дамыта оқыту технологиясы. – Алматы: Білім, 2017.
15. Сейілова Ж.С. Ойын арқылы оқыту әдістемесі. – Шымкент: Әлем, 2020.

ӘОЖ 371.31

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ - БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫ БІЛІМІНІҢ БАСТЫ НӘТИЖЕСІ

Каузова А.Т., Ишанов П.З.

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Бастауыш сынның білім алушының функционалдық қасиеттері болып табылатын бастамашылдық, шығармашылық ойлау және ақпаратты іздеу қабілеті стандартты емес шешімдер, кәсіби жолды таңдау мүмкіндігі, өмір бойы оқуға дайын болу сияқты функционалдық дағдылары мектептің педагогикалық үдерісте қалыптасады.

Осы орайда, Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында: «Білім берудің заманауи моделін құрудың ғылыми-теориялық негізі гуманистік парадигманың тұжырымдамалық идеяларын жүзеге асыруға бағытталған тұлғалық-іс-әрекеттік және құзыреттілік тәсілдер болып табылады. Білім алушылардың функционалдық сауаттылық деңгейін анықтайтын TIMSS, PISA халықаралық зерттеулеріндегі көрсеткіштер салыстырмалы түрде төмен болғандықтан, еліміздің білім беру мазмұнында құзыреттілік тәсілді іске асыру маңызды» делінген [1].

Функционалдық сауаттылық білім алушының алған білім, біліктілігі мен дағдыларын нақты өмірлік жағдайларда қаншалықты пайдалана алатынын көрсетеді. Ол белгілі бір мәдени ортада өмір сүру үшін адамның дайындығының ең төменгі қажетті деңгейін белгілейді [2].

Сондықтан да, елімізде заманауи әлемдік білім кеңістігінде оқыту үдерісінің нәтижелеріне қойылатын негізгі талаптардың бірі болып табылатын бастауыш сынып оқушыларының білім деңгейіне қойылатын халықаралық стандарттың талаптарына сәйкес, оқушы білімінің басты нәтижесі олардың қалыптасатын құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылық» ұғымын енгізуге негіз болды.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру, ең алдымен, пәндік білімді, ұғымдарды, жетекші идеяларды игеруге негізделген. Бастауыш білім беруде қазақ тілі пән ретінде ерекше орын алады, өйткені ол бастауыш мектеп жасындағы балалардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған. Қазақ тілін меңгерудегі жетістіктер бастауыш сынып оқушыларының жалпы жетістігінің маңызды шарты екені белгілі. Қазақ тілі сабақтарында негізгі дағдылар мәтінмен жұмыс істей білу, сонымен қатар ауызша және жазбаша сөйлеуді меңгеру болып табылады. Бұл дағдылар арнайы оқу дағдылары ғана емес, сонымен қатар мектептегі барлық басқа пәндерді оқып-үйрену үшін жалпы білім беру ретінде де әрекет етеді, сондықтан қазақ тілінде пәндік мазмұнды игеру арқылы функционалды сауатты тұлғаны дамыту қажет.

Қарапайым сауаттылықтан айырмашылығы, адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндерді шығару және қарапайым арифметикалық амалдарды орындау мүмкіндігі ретінде функционалдық сауаттылық білімнің басқа деңгейі болып табылады. Негіздері функционалдық сауаттылығын қалайды алғашқы оқу жылдары (1 - 4-сыныптар), қашан назар ынталандыру сөйлеу қызметінің оқушы оқиды, оқу, тыңдау, жазу, сөйлеу, санау. Кешенді түрде барлығы жалпы білім беру дағдыларын дамытуға әсер етеді (зияткерлікті дамыту, бағалауды орындау, ұйымдастырушылық қасиеттер), нәтижесінде функционалдық сауаттылықтың пайда болуын қамтамасыз етеді.

Бірінші сыныптан бастап төртінші сыныпқа дейін сабақ беретін мұғалім өзінің оқушысында маңызды құзіреттіліктер кешенінің болуын қамтамасыз етуі керек, оның өзін-өзі дамыту

қажеттілігіне әсер етуі, өзін-өзі тәрбиелеу бойынша жұмыс істеуі, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жетілдіре білуі және кейінгі білім беру кезеңдерінде оқуға дайын болуы керек.

Функционалдық сауаттылық-бұл адамның өмір сүру процесінде алған білімін, қабілеттері мен дағдыларын пайдалану, қажет болған жағдайда адамның жұмыспен қамтылуының әртүрлі салаларына қатысты мәселелерді, сондай-ақ әлеуметтік мәселелерді, күнделікті қарым-қатынасты шешу жолдарын табу мүмкіндіктерін сипаттайтын ұғым [3].

Функционалды сауатты адамның белгілері келесідей: ол тәуелсіз бола алады, білуге қабілетті, адамдар қоғамында жайлы өмір сүре алады, негізгі құзыреттілікке қатысты қасиеттерді көрсете алады.

Негізгі ұғымның құрамдас бөліктері: негізгі критерийлерді, ережелерді, талаптарды білу; оқушының өмірлік міндеттерді шешу үшін қажетті негізгі ұғымдарды, дағдыларды игеруі; жағдайлардың өзгеруіне тез бейімделе білу; мәліметтермен жұмыс істей отырып, жанжалды жағдайлардан шешім таба білу; іскерлік стильде сөйлесе білу; өмірлік міндеттерді шешуге қатысты өзінің қауіпсіздігіне қатысты ережелерді білу және қолдану қоғамның құндылықтарына, жарғыларына қабілетті және бағдарлы болуға; өмірдің ерекшеліктерін өзінің талаптары мақсатында пайдалануға дайын болуы; орындауға өз білімін жетілдіру негізінде жасалынған таңдау.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығының болуын, сондай-ақ дамуын, олардың базалық және пәндік қасиеттеріне қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін мынадай талаптарды орындау қажет:

- Іс-әрекет түрінде оқу процесін қамтамасыз ету, бұл бастауыш мектепте оқытылатын кез-келген пән бойынша оқу функциясының бірі болады. Өз бетінше оқу қабілетін қамтамасыз етуге баса назар аудару керек. Бұдан шығатыны, бұл тақырыптың проблемасы белсенді сипатқа ие. Білім алушы қазіргі әлем аясында тиімді және жылдам бейімделудің тетіктері мен мүмкіндіктерін іздеуі керек;

- Білім алушылардың жеке талаптары мен мүдделерін ескере отырып, оқу бағдарламасын әзірлеу, бұл мұқият дайындықты қажет етеді. Осылайша, жаңа Стандарт осы талапты ескере отырып әзірленді;

- Оқушылардың өздері жаңа материалды оқу процесіне белсенді қатысуы керек;

- Оқу процесі тәуелсіздік, өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілік сияқты қасиеттерді дамытуға бағытталуы керек;

- Сабақта жұмыс формаларының бірі ретінде топтарда да қолданылуы керек.

Сондай-ақ, балалардың функционалдық сауаттылығын дамытуға қатысты тиімді нәтижеге қол жеткізу үшін сабақтар дамуға бағытталған белсенді және жеке тұлғаға бағытталған технологияларды ескере отырып жүргізілуі тиіс. Оларға келесі технологиялар жатады:

- проблемалық-диалогтық салыстырмалы түрде жаңа, бұл ұйымдастыруға, зияткерлікті көрсетуге, әсіресе өзін-өзі оқытуға қатысты дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді;

- коммуникативтік қасиеттерді дамытуға негіз болатын іс-әрекет түрі ретінде дұрыс оқу және осы дағдыларды қалыптастыру;

- ұйымдастырушылық, зияткерлік, бағалау және қарым-қатынас дағдыларын қамтамасыз ету үшін маңызды дизайн. Осындай мақсаттарға жету үшін сіз плакаттар, модельдер, зерттеулер, көрмелер сияқты тапсырмаларды қолдана аласыз, олар кейіннен нәтижелерді көрсетуге көшуі керек;

- білім беру процесінің міндеті баланың іс-әрекетіне әсер ететін жағдайларды қамтамасыз ету болып табылатын оқу жағдайларымен оқыту;

- оқу процесін деңгейлер бойынша саралау, нәтижесінде оқушы мен мұғалімнің жұмыс стилінде өзгерістер болуы мүмкін. Бұл шешім қабылдауға құқығы болған кезде оқушы-серіктес нұсқасы болуы мүмкін. Мысал ретінде ол білім берудің мазмұнын, оған қол жеткізу деңгейінің қажеттілігін анықтай алатын жағдай келтірілген. Бұл жағдайда мұғалім балаға қажетті шешімді таңдауға көмектесуі керек, содан кейін оны орындауға көмектесуі керек. Сабақта жұмыс стилінде басқа тиімді нұсқалар қолданылады;

- ақпараттық және коммуникациялық технологиялар. Оларды қолдану оқушының ақпаратты талдай білу, жалпылау, ақпарат синтезін жасау, салыстыру сияқты маңызды қабілеттерінің пайда болуына әсер етуі керек;

- оқушының жетістіктерін бағалау. Білім алушы өзінің жұмыс нәтижесін көруі керек, тапсырмаларды мұқият орындау, қабілеттерін көрсету арқылы жетістіктерін жақсартуға тырысуы керек.

Әлемдегі бүгінгі жағдайды тұрақты деп атауға болмайды, оның жағдайында функционалды сауатты болу керек және бұл оқу процесінде маңызды болып табылады. Бұл тәсіл адамдарға мәдени, әлеуметтік, саяси, сондай-ақ экономикалық қызмет саласында белсенді болуға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектепте бастысы-логикалық әдістерді қолдану кезінде ойлау сапасын үйрету және дамыту. Оларға салыстыру, талдау, синтездеу, жалпылау қабілеті де жатады. Сондай-ақ, білім алушы жіктеуді, логикалық тұжырымды, шектеуді орындай алуы керек.

Бастауыш сынып оқушысының функционалды сауатты болуы үшін оған логикалық әдістерге сәйкес бөлу бойынша тапсырмалар беру ұсынылады. Бұл оқушының іс-әрекет барысында өзін көрсете алатындығын көрсетеді.

Оқушының жазу, оқу дағдыларын игеруінің маңыздылығына сүйене отырып, әр түрлі сабақ әдістерін, сондай-ақ балалармен жұмыс түрлерін үнемі қолдану қажет. Мысал ретінде әр сабақта мәтінді оқуға 5 минут, сөйлеу жаттығулары, диктанттар және сабақта басқа жұмыс түрлері болуы мүмкін. Оқу процесінде сыни ойлау процесін белсендірудің пайдалы әдісі. Технология сабақтың үш фазалы құрылымына негізделген, онда шақыру, түсіну және кейінгі рефлексия бар. Мысалы, бастауыш сыныптардағы балалардың көпшілігі жаңа орфографиялық немесе грамматикалық ережелерді қолдану кезінде қателіктерге жол беруге тән. Зерттелген материал күшейген сайын, білімдегі бұл олқылықтар өтеледі.

Осы бағыттарды дамытатын мұғалімдердің тәжірибесі көрсеткендей, сабақты осы технологияға сәйкес модельдеу қиын, әсіресе оқудың бірінші жылында. Сондықтан мұғалімдер жұмысты тек кейбір элементтерді таңдау арқылы бастайды. Негізгі кезеңде мысал «бұл шындық болуы мүмкін бе...» сияқты тапсырма бола алады. Оның арқасында талдау жүргізуге, салыстыруға, ұсынуға, өз пікірін негіздеу мүмкіндігі бар. Ол үшін белгілі бір түсті картаны қолдануға болады: біреуі «Иә», екіншісі «жоқ»деп жауап береді. Мысалы, тапсырмалар:

Алфавитте Б әрпінен кейін бірден В болуы керек деген рас па?

Жұмсақ белгінің дыбысы бар ма?

Қатты және жұмсақ дауыссыз дыбыстар бар екендігі рас па?

Барлық ағаштар күзде жапырақсыз қалмайды деген рас па?

Мұндай сұрақтар мұғалім үшін тиімді, өйткені олар оқушылардың жұмысын бағалауға көмектеседі. Сонымен қатар, балалар мәселені қаншалықты білетіндерін анықтай алады, қиындықтарды түсінеді және бағалайды, содан кейін оларды жоюға тырысады, қажетті нәтижеге жету үшін жұмысты үйлестіреді.

Мысалы, аялдамалармен оқудың мысалы пайдалы, өйткені бұл әдісті қолдану кідіртуге және оқылғанның мағынасына назар аударуға мүмкіндік береді. Осының арқасында оқу процесінің сапасы артады, бала ұсынылған ақпарат негізінде кескін қалыптастырады. Талдау ойлануға, салыстыруға мүмкіндік береді. Баланы өз мүмкіндіктерінің толық күшімен жұмыс істеуге ынталандыру үшін оның білуге деген ынтасын ояту керек. Егер ол қиындықтарды жеңе алатынына сенсе, болашақта оған оңайырақ болады. Себеп және қызмет түрінде. Олардың әрқайсысы қабілеттердің дамуын ынталандырмайды, тек жағымды эмоцияларды сезінуге мүмкіндік береді, бұл процесстен және қол жеткізілген нәтижеден ләззат алуға мүмкіндік береді.

Ғалымдардың зерттеулерінде оқушылардың білім жетістіктерінің мазмұны мен сапасын талдай отырып, қазіргі мектеп түлегіне өмірде, кәсіби қызметте табысты болуға мүмкіндік беретін білім беру нәтижелерін қалыптастыру қажеттілігін атап өткен.

Осы мәнәтінде, Қазақстандық зерттеуші Авдарсоль С. «Жаңартылған білім беру бағдарламасы негізінде денсаулық, коммуникация, таным, шығармашылық, социум саласы бойынша құзыреттерді қалыптастыруға бағытталған. Оның ішінде білімді функционалдық және шығармашылық тұрғыдан қолдану, сыни ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, АКТ пайдалану, коммуникацияның әртүрлі тәсілдерін қолдану, топта және жеке жұмыс істей білу, проблемаларды шешу және шешімдер қабылдау дағдыларына көңіл бөлу керек. Отандық білім беруде өзекті мәселердің бірі сауаттылық және құзыреттілік деңгейін бағалау жүйесін объективті тең бағалауды жетілдіру қажет» деп санайды.

Демек, оқушылар өз білімдерін басқа сабақтарда сәтті қолдана алады: әдебиеттік оқу, математика және т. б. Мысалы: «Әдебиеттік оқу» пәні оқушылардың сауатты жылдам оқу, балалар әдебиетінің шығармаларымен танысу және мәтінмен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру қабілеттерін дамытуды, сонымен қатар кітапханада қажетті кітапты таба білуді; өзін және басқаларды бағалау қабілетін; оқылған және естіген нәрсеге өз көзқарасын қалыптастырады деген ойдамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы // Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.
2. Арысбаева З. Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері // Қазақстан мектебі. –

2003. - №8. - 20 б.

3. Губанова, М.И., Лебедева, Е.П. Функциональная грамотность младших школьников: проблемы и перспективы формирования // Начальная школа плюс до и после. – 2009. - №12

4. Авдарсоль С. Информатикадан критериалдық тәсіл негізінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау жүйесін дамыту. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін диссертация. – Алматы, 2022.

ӘОЖ 378.147

«Адал азамат» деген атқа лайық адамды тәрбиелеуде ұлттық тәлім-тәрбие берудің мәні

Кертаева Ғ.М

Л.Н.Гумилев атындағы Евразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Егеменді Қазақстанда болашақ ел иелерінің сана-сезімін, ұлттық психологиясын сонау ерте замандағы ата-бабалар ақылымен, салт-дәстүрімен сабақтастыра тәрбиелеу – қазіргі күннің ең өзекті мәселесі. Осы тұрғыда ұлттық тәрбие мен адамгершілік тәрбиесі сабақтастығы ұлы ойшылар мен заманауи ғалымдардың назарынан берік орын алған (Абай Құнанбаев, Ғ. Ғ. Шпет, Қ. Жарықбаев, С. Қалиев, М. Әлімбаев, Ж. Аймауытов, Ж. Наурызбаев, З. Серікқалиұлы, Ә. Табылдыев, М. Шаханов, К. А. Оразбекова, Қ. Жүкеш, М.Құрсабаев т.б).

Тәлім-тәрбие үрдісін ұлттық негізде құраудың қажеттілігі туралы ойды Мұхтар Шаханұлының ұлағатты өлең сөздерінен көруге болады:

Тағдырынды тамырсыздық індетінен қалқала.

Әр адамда өз анасынан басқа

Жебеп тұрар, демеп тұрар арқада

Болу керек құдіретті төрт ана:

Туған жері – түп қазығы, айбыны,

Туған тілі – сатылмайтын байлығы,

Туған дәстүр, салт-санасы – тірегі,

Қадамына шуақ шашар үнемі.

Және *туған тарихы*, еске алуға қаншама

Ауыр әрі қасіретті болса да.

Төрт анаға әнін жағдай алмаған

Пенделердің басы қайда қалмаған?

Төрт анасын қорғамаған халықтың

Ешқашан да бақ жұлдызы жанбаған.

Қасиетті бұл төрт ана – тағдырыңның тынысы,

Төрт ана үшін болған күрес – күрестердің ұлысы! [1].

Мұхтар Шаханұлының бұл даналық сөздері ұлттық тәлім-тәрбие беру үрдісінің ұраны болуға тиіс.

Білім берудің ұлттық жүйесінің тірегі – ұлттық мектеп. Яғни, мемлекетті құрайтын ұлттың тарихи аумағында қызмет атқаратын және осы аумақта өзінің егемендік білім беру саясатын жүзеге асыратын, оқушыларды ұлттық сипатта, өз халқының рухани әлемін ана тілі негізінде, еркін дамытатын мектеп болу керек.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес «білім беру жүйесінің басты міндеті – жан-жақты дамуға, кәсіби шеберлікті жетілдіруге, жеке тұлғаны ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде қалыптастыруға жағдай жасау» болып отыр [2].

Бұл заман өзгерісіне икемделетін, бірақ ешқашан ескірмейтін мәселе.

Ел азаматтарының саналық қасиеттерін балалық шағынан бастап еліне, отбасына, болашақ қызметіне деген адал пейілін, парыздылық сана-сезімін жүйелі, міндетті, нық тәрбиелеу арқылы қалыптастыру қажеттілігі күмән тудырмайды. Мектепте бұл қажеттіліктерді іске асыру мұғалімнің кәсіби, адамгершілік парызы. Ұстаз қоғам мен өскелең ұрпақ арасындағы сарапшы. Жас ұрпақ ұстаз арқылы ең бағалы және қажетті мағлұмат алып санасына сіңіреді. Ұстаз оқушыларға өткен ұрпақ өнегесінің ең тандаулысын теріп беруі тиіс, жас ұрпаққа білімін ғана емес, ғылыми дүниетанымын, ұлттық мұрамен егеменді елімізде орныққан азаматтық позициясын қалыптастырады, оларды рухани-адамгершілік тұрғысында тәрбиелейді.